

From Egypt with love

Oudegyptische liefdesliederen als spiegel voor het Hooglied

Klaas A.D. Smelik

De meeste vermeldingen van seksuele omgang in de bijbel zijn niet bepaald erotisch of romantisch te noemen. De nadruk ligt veelal op het resultaat: zwangerschap. Het werkwoord 'liefhebben' heeft al een meer emotionele lading, maar wordt ook buiten de man-vrouw relatie gebruikt, zoals voor de liefde van ouders voor kinderen of van God voor zijn volk. In het klaaglied van David over de dood van Saul en Jonatan wordt zelfs een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de liefde tussen Jonatan en hemzelf, en anderzijds de liefde van vrouwen, waarbij de (platonische) liefde tussen vrienden duidelijk hoger wordt aangeslagen (2 Samuël 1:26). Als het gaat om de rolverdeling tussen man en vrouw is nog iets opvallend: van alle keren dat in de Hebreeuwse bijbel wordt gezegd dat men van iemand houdt, heeft dit slechts één keer betrekking op een vrouw, en wel Sauls dochter Michal, die David liefheeft (2 Samuël 18:20 en 28). Alle andere keren gaat het om een man die een vrouw bemint. Het is duidelijk dat in de meeste bijbelteksten de man uitgangspunt is.

Maar met het Hooglied komen wij in een andere wereld, waar alles om de erotiek draait en waar de liefdesgevoelens van een vrouw evenveel aandacht krijgen als die van een man. Hoewel dit bijbelboek vanaf de oudheid allegorisch is geduid en vergeestelijkt, gaat het om erotische poëzie. Seksuele aantrekkingskracht en seksueel verlangen zijn belangrijke thema's. De dichter hoedt zich echter voor pornografie; de geslachtsdaad wordt steeds poëtisch omschreven in een reeks van metaforen. De bijbelschrijver hoedt zich aan de andere kant ook voor moralisme: de geliefden maken niet de indruk met elkaar getrouwd te zijn. Het meisje lijkt nog thuis te wonen onder de hoede van haar moeder, ook al is zij intiem met haar beminde, die zij in haar hof toelaat.

Uiterlijk en aantrekkingskracht spelen een belangrijke rol in dit bijbelboek. De opmerking in Spreuken 31:30: 'Bedrieglijk is de gratie en vluchtig de schoonheid, maar een vrouw met ontzag voor de Heer, die moet worden geroemd', past niet in het Hooglied. Uitvoerig en met vele metaforen wordt op verschillende plaatsen in dit bijbelboek juist de schoonheid van de vrouw verheerlijkt, waarbij het ene lichaamsdeel na het andere de revue passeert.

Maar ook de vriend van het meisje wordt lichaamsdeel per lichaamsdeel bezongen in een bont geheel aan metaforen. Voor de schoonheid van vrouw én man is aandacht.

Oudegyptische liefdespoëzie

Nu is het opmerkelijk dat het Hooglied niet op zichzelf staat in de oudoosterse literatuur. Ook uit Egypte is uit de periode van het Nieuwe Rijk liefdespoëzie bewaard gebleven, waar niet alleen de man zijn verlangens naar de vrouw bezingt, maar ook omgekeerd de vrouw haar liefde voor een man, zoals in dit lied:

*Gejaagd huppelt mijn hart heen en weer
sinds ik denk aan mijn liefde voor jou
het laat me niet lopen als een mens
het is van zijn rustplaats gesprongen.*

*Het laat me geen sluier aandoen
ik verschuil me niet meer achter mijn waaier
ik doe geen zwartsel op mijn ogen
ik gebruik niet eens meer geurzalf.*

*'Geef het niet op, je bereikt wel je doel!
zo zegt het, telkens als ik aan hem denk
houd me toch niet voor de gek, mijn hart
waarom hou je je van de domme?*

*Zit jij maar rustig, de vriendin komt wel naar jôu toe!
Maar ik heb er al velen zo gezien;
laten de mensen van mij niet zeggen:
weer een vrouw die van de liefde ondersteboven is!
Houd je kalm, telkens als je aan hem denkt
mijn hart, houd op met heen en weer huppelen!¹*

De vrouw is in gesprek met haar hart, dat hevig tekeer gaat door de gevoelens die zij voor een man voelt. Maar zij wil zich geen verliefdheid toestaan. Anders wordt zij één van die dwaze vrouwen die zich aan een man vergooiden. Toch blijft zij aan hem denken. Haar hart moedigt haar aan om met deze liefde verder te gaan, hoewel die haar zozeer ontregelt. Liefdesgevoelens zijn immers sterker dan het gezond verstand. Tevergeefs roept zij haar hart op om rustig te blijven.

In het oude Egypte was liefdespoëzie populair. Ofer een verbindende schakel is geweest tussen deze poëzie en het Hooglied, is niet bekend. Duidelijk is wel dat beide een voorbeeld kunnen zijn voor de huidige tijd.

Prof. Dr. Klaas A.D. Smelik doceert Hebreeuws en Jodendom aan de Universiteit Gent. Hij publiceerde onlangs bij Boekencentrum: *Zij doet hem goed en geen kwaad: Man en vrouw in de Bijbel*.

¹ Vertaling J.F. Borghouts.

Hoe reageert een man op zijn verlangen naar een vrouw? Een ander Oudegyptisch gedicht geeft ons een ander inkijkje in het liefdesverlangen van mensen van drieduizend jaar geleden:

*Zeven dagen sinds laatst heb ik de vriendin niet gezien
ziekte is in mij binnengedrongen
mijn ledematen zijn een zware last geworden
ik ben mijzelf kwijt geraakt.
Als de specialisten naar mij toekomen
heb ik met hun middelen geen vrede
bij de voorleespriesters is ook geen uitkomst
ze hebben mijn ziekten niet door!
Wie tegen mij zegt: 'Daar is zel' die doet mij opleven
alleen haar naam is wat mij overeind doet komen
het komen en gaan van haar boden, dat doet mijn hart
opleven
met de vriendin ben ik meer gebaat dan met welk middel
ook.
Dat is voor mij van meer belang dan het receptenboek
mijn genezing is haar naar buiten komen
zie ik haar, dan word ik gezond
slaat ze haar ogen op, dan worden mijn leden weer jong
als zij spreekt, dan sterk ik weer aan
wanneer ik haar omhels, verdrijft ze mijn kwaal.
Zeven dagen geleden ging ze bij mij weg!²*

De overeenkomsten van dit gedicht met Hooglied zijn zeer opvallend, ook in de andere Oudegyptische liefdesliederen. Wat weten wij eigenlijk van deze erotische poëzie?

De bewaard gebleven Egyptische liefdesliederen kennen wij uit vier verzamelingen die stammen uit de negentiende en twintigste dynastie, de tijd van de Ramessiden. Die teksten werden in het Ramesseüm, de tempel van Ramses II, en in het dorp der grafbouwers, Deir el Medineh, gevonden. Beide plaatsen zijn gelegen op de westelijke Nijloever tegenover Thebe (nu Luxor).

In de verzamelingen volgen de liederen elkaar op zonder duidelijk patroon, soms via associaties, zoals ook het Hooglied een niet zo in het oog springende structuur kent. Net zoals de films uit het Hollywood van de vorige eeuw, verplaatst de Oudegyptische liefdespoëzie ons naar de high society. De geliefden wonen niet in eenvoudige vissershutjes langs de Nijl, maar in grote villa's. Er is veel personeel en in de prachtig aangelegde tuin kunnen de geliefden elkaar ontmoeten. Het is een omgeving waarvan de meeste Egyptenaren uit die tijd slechts konden dromen, zoals de Amerikanen tijdens de Grote Depressie zich vergaapten aan de weelde van de luxe bungalows waarin hun vedetten hun imaginaire leven leidden, rijk aan cocktailparty's en nachtclubs.

² Idem.

Deze erotische poëzie uit het oude Egypte is evenmin als het Hooglied moraliserend van aard. De liefde die centraal staat, is bepaald niet platonisch en ook van verlovings of huwelijks is geen sprake. Evenmin zijn overspel en knellende huwelijksbanden thema in deze wereld van vrije liefde.

Liefde gaat niet vanzelf

Het gaat in deze gedichten om erotiek, maar het is geen pornografie: de liederen staan vol toespelingen, maar het vervolg wordt overgelaten aan de verbeelding van de lezer. Evenmin als in het Hooglied vinden wij hier fel realistische beschrijvingen die in de moderne literatuur onvermijdelijk lijken. Het blijft zwoel maar beschaafd: het licht gaat op tijd uit.

De spanning in deze liederen wordt opgebouwd door het opwerpen van obstakels, waardoor de gelieven elkaar niet zomaar kunnen ontmoeten. De deur naar het huis van de geliefde is gesloten – de jongeman staat er klagend voor. Nog spannender wordt het, wanneer hij een rivier vol krokodillen moet oversteken...

*De liefde van de vriendin is op de oever ginds
de rivier ligt tussen haar en mij
De oervloed is woest in overstromingstijd
de krokodil ligt loerend op de zandbank!*

*Afgedaald in het water, waad ik door de stroom
en dapper is mijn hart bij het zwemmen.
Ik vond de krokodil net een muis,
de stroming als land voor mijn voeten!*

*Is het haar liefde die mij kracht heeft gegeven?
Dan zal ze voor mij een waterbezwering hebben gezongen
dat ik de geliefde van mijn hart
nu zie staan voor mijn ogen!³*

Voor de jongeman zijn er geen problemen om er zelf op uit te trekken, zelfs een krokodil wordt een muis in zijn ogen. Maar voor het meisje ligt het anders: zij staat onder moederlijk toezicht, waaraan zij moet ontsnappen. Toch is het toezicht niet zo scherp dat de liefdesbrieven van haar vriend haar niet zouden kunnen bereiken. Er is een geheimzinnige *postillon d'amour*, die de geheime boodschappen doorgeeft. Bovendien kunnen geliefden dromen. In dagdromen verdwijnen alle obstakels. Zij kunnen zich omtoveren in razendsnelle dieren voor wie er geen hinderpalen zijn. Of de jongeman verandert bij toverslag in de ring aan de vinger van zijn geliefde. Een handige oplossing is het voor de minnaar om zich te veranderen in een lid van het personeel uit het huis van de geliefde. Zo valt hij niet op en heeft hij vrij toegang tot het meisje van zijn dromen.

Maar er zijn – ondanks moeders spiedend oog – ook mogelijkheden voor de gelieven om elkaar in de werkelijkheid te ontmoeten in plaats van een droom. Op

zekere uren van de dag is de tuin van het huis waar het meisje woont verlaten – de ondernemende jongeman komt juist dan over de muur geklauterd. Zij gaan vissen of op vogeljacht en ontmoeten elkaar zo bij afgesproken toeval.

De natuur neemt een grote plaats in deze liederen in – op velerlei wijzen. Niet alleen in de natuurbeschrijvingen zelf, maar ook in de metaforen. Zo staat de vogeljacht voor de manier waarop de jongen achter het meisje aanzit. Als voor een vogel zet hij zijn val open. Zal zij erin lopen? Verder biedt de natuur inspiratie voor vele metaforen, als het gaat om de beschrijving van het uiterlijk van de gelieven.

De tuin is een geliefde ontmoetingsplaats, maar niet zonder risico. De papyrusmoerassen zijn geschikter. Uit de grafschilderingen en reliëfs uit het oude Egypte weten wij dat deze natuurgebieden met hun rijke fauna de ideale plaats zijn voor ontspanning voor de hogere klasse, maar zij zijn ook zeer geschikt voor gelieven om elkaar in het geheim te ontmoeten.

Ten slotte vermelden wij Hathor, de godin van de liefde. Zij wordt aangeroepen door de gelieven om hulp en steun. En hier ligt een groot verschil met het Hooglied, waar God nauwelijks een rol lijkt te spelen.

Eventuele beïnvloeding

Zou er tussen de Oudegyptische liefdesliederen en het Hooglied een verbindende schakel zijn geweest? Wij weten het niet. De liefdesliederen waren redelijk populair bij de Oudegyptische schrijvers en uit de bijbel weten wij dat koning David schrijvers met Egyptische namen in dienst had. Zou op die manier een bundel van deze liederen in Jeruzalem zijn terechtgekomen? Of gaat het hier om een parallelle ontwikkeling? Veel hangt af van de datering van Hooglied, waarover de meningen uiteenlopen.

Maar zowel de Oudegyptische liefdesliederen als het Hooglied zijn getuigen van een erotiek die een voorbeeld kan zijn voor onze tijd. Geen Victoriaanse preutsheid, geen eenzijdige fixatie op de mannelijke beleving van de liefde, maar ook geen platvloerse of commerciële seks. Het zegt trouwens veel over de manier waarop men in de kerk tegenover de liefde tussen man en vrouw heeft gestaan, dat men het Hooglied alleen maar als een allegorie op de liefde tussen Christus en de kerk kon waarderen. Alsof de aardse liefde tussen man en vrouw niet op God zou teruggaan...

³ Idem.